

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Αναστάσιος Δ. Καραγιάννης: *Η Χαμένη Αθωότητα της Οικονομικής Πολιτικής*, Εκδόσεις Γ. Μπένου, Αθήνα, 2002, σελ. 172, ISBN 960-8249-22-8

Ο συγγραφέας με τον τίτλο αυτό θέλει να αποσαφηνίσει ότι ενώ οι περισσότεροι από τους οικονομολόγους που είχαν ασχοληθεί με προτάσεις οικονομικής πολιτικής είχαν υποθέσει ότι οι ασκούντες την οικονομική πολιτική δεν έχουν άλλους στόχους από την μεγιστοποίηση της ευημερίας των πολιτών, η πραγματικότητα βρίσκεται αρκετά μακριά. Όταν απομακρυνθούμε από τον "μύθο" του αγαθού ηγεμόνα που θυσιάζεται για το συμφέρον του λαού, τότε οι οικονομικές προτάσεις μπορεί να έχουν αρνητικά αποτελέσματα αντί για θετικά για τον λαό. Αυτό είναι το σημαντικότερο μήνυμα που ο συγγραφέας θέλει να δείξει ως στοιχείο απώλειας της αθωότητας της οικονομικής πολιτικής όπως την σχεδίασαν οι διάφοροι θεωρητικοί.

Αυτή η επιδίωξη του βιβλίου του Καραγιάννη αναπτύσσεται στις διάφορες μελέτες του που το αποτελούν και οι περισσότερες από τις οποίες έχουν δημοσιευθεί σε διεθνή έγκυρα περιοδικά. Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη, το πρώτο αφορά την ανάλυση θεωρητικών περιπτώσεων που δείχνουν ότι δεν είναι εύκολα εφικτό να ασκηθεί μια πλήρως αντικειμενική και αριστοποιητική οικονομική πολιτική. Το δεύτερο μέρος δείχνει ότι η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια όχι μόνον "υπέφερε" από αυτές τις ατέλειες, αλλά η επίδρασή τους στην οικονομία μας ήταν μάλλον δυσμενής, με πολλές αρνητικές επεκτάσεις και επιδράσεις.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ο συγγραφέας εξετάζει διεξοδικά τις θέσεις του J. M. Keynes για τις πιθανότητες εφαρμογής μιάς λανθασμένης οικονομικής πολιτικής. Αναλύει κυρίως τις προειδοποιήσεις του Keynes ότι αυτοί που λαμβάνουν τις οικονομικές αποφάσεις (πολιτικοί) αλλά και αυτοί που τις εφαρμόζουν (δημόσιοι υπάλληλοι), μπορεί να είναι ανεπαρκείς ως προς τις γνώσεις και την ικανότητά τους, ή ότι η πολιτική σκοπιμότητα (ψηφοθηρία) ενδέχεται να υποσκελίζει την οικονομική επιταγή. Αυτές οι αδυναμίες του δημοκρατικού συστήματος είναι παράγοντες που διαστρεβλώνουν τους στόχους της οικονομικής πολιτικής και μειώνουν την γενική ευημερία.

Εκτός από αυτές τις ατέλειες του συστήματος, ο συγγραφέας, στο δεύτερό του κεφάλαιο, διαπιστώνει μιαν επιπλέον που έχει αρνητικές επιδράσεις στην λειτουργία της μικτής οικονομίας. Υποθέτοντας, σύμφωνα με την θεωρία της δημόσιας επιλογής, ότι οι πολιτικοί επιχειρούν να μεγιστοποιήσουν την χρησιμότητά τους, δείχνει ότι όταν υπάρχουν θεσμικές ατέλειες και οι πολιτικοί - ιδιαίτερα του κυβερνώντος κόμματος - μπορούν να επηρεάσουν τις προσλήψεις των δημοσίων υπαλλήλων, τότε εμφανίζεται σημαντικός βαθμός αναξιοκρατίας. Με την ύπαρξη αυτής της αναξιοκρατίας - έστω και εάν κατ' ελάχιστον υφίσταται στις υψηλότερες βαθμίδες της

ιεραρχικής δομής των δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών - διαχέεται στο σύστημα ένα κίνητρο αδρανείας και μη ενδιαφέροντος που οδηγεί σε μείωση της αποδοτικότητας και την εμφάνιση υψηλών βαθμών απώλειας παραγωγής και ευημερίας. Γι' αυτό, όπως με ευθυκρισία προτείνει ο Καραγιάννης, για να αποδυναμωθούν οι αρνητικές συνέπειες της αναξιοκρατίας θα πρέπει να ελαττωθεί η ισχύς των πολιτικών "κυρίως του κυβερνώντος κόμματος, να επηρεάζουν άμεσα ή και έμμεσα τα κριτήρια με τα οποία επιλέγονται και προάγονται οι υπάλληλοι των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών" (σ. 48).

Στο τρίτο κεφάλαιο συνεχίζεται και επεκτείνεται η διερεύνηση όχι μόνο των αιτιών αλλά και των συνεπειών της αναξιοκρατίας στον δημόσιο τομέα, και με την χρήση στατικής και συγκριτικής ανάλυσης εξάγονται συμπεράσματα που δεν απέχουν πολύ από την πραγματικότητα. Για παράδειγμα, όπως διαπιστώνει ο συγγραφέας: (α) όσο πιο ανεπαρκής είναι ο πολιτικός, τόσο προσφεύγει περισσότερο σε αναξιοκρατικές (εξυπηρετικές προς εγκλωβισμό ψηφοφόρων) προσλήψεις (σσ. 59-60), (β) όσο περισσότερο "δεμένο" οικογενειακά και φιλικά είναι ένα κοινωνικό σύστημα, τόσο ο πολιτικός μπορεί να ελκύει περισσότερους ψηφοφόρους με μια αναξιοκρατική πρόσληψη (σ. 60), (γ) η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, μειώνει τις αναξιοκρατικές προσλήψεις, αφού πλέον ο κυβερνητικός πολιτικός προσδοκά ότι το κόμμα του "πηγαίνει καλά" και συνεπώς δεν χρειάζεται να "εξυπηρετεί" με αναξιοκρατία τους ψηφοφόρους (σσ. 60-1), (δ) με την αύξηση της φορολογίας ή των φορολογικών εσόδων αφού αυξάνονται οι προσλήψεις και οι δημόσιες δαπάνες η πιθανότητα αναξιοκρατικών επιλογών των υπαλλήλων αυξάνονται (σ. 61). Παρότι ο εμπειρικός έλεγχος αυτών των συμπερασμάτων δεν είναι εύκολος, από την γενική εμπειρία φαίνεται ότι δεν απέχουν από την πραγματικότητα σε οικονομίες όπου οι πολιτικοί έχουν την θεσμική (άμεση ή και έμμεση) δυνατότητα να επηρεάζουν την επιλογή του προσωπικού στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Το 1975 ο Arthur Okun δημοσίευσε μια σημαντική εργασία του εξετάζοντας τα θετικά και αρνητικά αποτελέσματα της σύγκρισης μεταξύ μιάς μεγαλύτερης οικονομικής ισότητας μεταξύ των ατόμων και του επιπέδου αποδοτικότητάς τους. Ο Καραγιάννης, στο τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου του, διαπιστώνει ότι από λογικής αλλά και εμπειρικής σκοπιάς υπάρχουν αντιρρήσεις στην ανάλυση του Okun την οποίαν εξετάζει διεξοδικά και μάλιστα την παρουσιάζει με νέα επεξηγηματικά διαγράμματα. Ο συγγραφέας, θεωρεί (σ. 73) ότι - αντίθετα με τον Okun - δεν προηγείται η οικονομική ανισότητα και έπεται η αποδοτικότητα, αλλά το αντίθετο, δηλαδή, λόγω διαφορετικής αποδοτικότητας εμφανίζεται η οικονομική ανισότητα.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου και στο πέμπτο κεφάλαιο ο Καραγιάννης εξετάζει κατά πόσον οι Έλληνες πολιτικοί που βανκαλίζονταν ότι υιοθετούν και εφαρμόζουν Κεϋνσιανή πολιτική θα έπρεπε να είχαν τέτοιο στόχο αλλά και εάν τον επέτυχαν. Η θέση που καταλήγει μετά από ενδελεχή εξέταση των Κεϋνσιανών ιδεών και προτάσεων και της εκτενούς βιβλιογραφίας για την Ελληνική οικονομική πολιτική, είναι ότι "ουδεμία σχέση μπορεί να έχει ο Keynes και οι προτροπές, συμβουλές ή θεωρίες του, με την οικονομική πολιτική που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις της χώρας μας το διάστημα 1975-1994. Αυτό σημαίνει, εκτός των άλλων, ότι η επισήμανση του

Keynes ότι οι πολιτικοί λίγο-πολύ ακολουθούν τις συμβουλές και προτάσεις ενός κοινωνικού επιστήμονα, μπορεί να ισχύει για άλλους, αλλά όχι για τους συμπατριώτες μας. Η αδυναμία να σχεδιασθεί και να εφαρμοσθεί στη χώρα μας μια επιστημονική συνεπής οικονομική πολιτική δείχνει, εκτός των άλλων, ότι οι λεγόμενοι ειδήμονες, ειδικοί, κ.λπ. σύμβουλοι των κυβερνήσεων, δεν μπορούσαν ή δεν επεδίωξαν να πείσουν τα κυβερνητικά στελέχη για τον ρεαλισμό προτάσεων που βασίζονταν σε γενικά αποδεκτές οικονομικές υποθέσεις" (σ. 99).

Η διερεύνηση κυρίως των προβλημάτων και των αδυναμιών της Ελληνικής οικονομίας συνεχίζεται από τον συγγραφέα στο έκτο κεφάλαιο του, όπου εξετάζει τα πλέον σημαντικά (κατά την άποψή του) μειονεκτήματα και αρνητικές οικονομικές συνέπειες του δημοσίου μας τομέα. Αφού προβεί σε μια θεωρητική ανάλυση των αιτιών που αυξάνουν την διαφθορά των δημοσίων υπαλλήλων καταλήγει σε ένα πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα που ίσως θα πρέπει να προσεχθεί από τους αρμοδίους, ότι "η ρίζα του κακού θα πρέπει να αναζητηθεί στην υψηλή αποδοχή της ατιμωρησίας των παραβατών που λαμβάνει χώραν στην κοινωνία μας. Το ότι έχει μειωθεί το ποσοστό καταδικασθέντων δημοσίων υπαλλήλων για διαφθορά, δεν σημαίνει ότι έγιναν περισσότερο τίμιοι οι δημόσιοι υπάλληλοι, αλλά μάλλον ότι αυξήθηκε η ατιμωρησία και ανοχή στη χώρα μας. Η θέση αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι τα αποτελέσματα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, πέραν από τις διαστρεβλωτικές επιπτώσεις στον ανταγωνισμό που επιφέρουν, επιβραβεύουν και την ανυπακοή στους νόμους και τις ηθικές αρχές της κοινωνίας μας. Αυτό είναι περισσότερο επιβαρυντικό για το μέλλον από τις άμεσες οικονομικές επιπτώσεις τους, αφού διαφθείρεται η ηθική και ενισχύεται η τάση για κοινωνική και οικονομική αδικία" (σ. 117). Στη συνέχεια - λαμβάνοντας υπόψη και προτάσεις άλλων οικονομολόγων - προβαίνει σε έξι θεσμικές κυρίως προτάσεις που μπορούν εάν εφαρμοσθούν να μειώσουν τους αρνητικούς οικονομικούς αντίκτυπους της δυσλειτουργίας του δημοσίου τομέα της χώρας μας.

Το έβδομο κεφάλαιο μπορεί να θεωρηθεί ως συνέχεια του προηγούμενου αφού ο συγγραφέας δείχνει ότι ένας από τους βασικούς παράγοντες που δημιουργούν "κακή" φορολογική συνείδηση στον πολίτη είναι η δυσλειτουργία και οι σημαντικές αδυναμίες του δημοσίου τομέα. Αφού εξετάσει την θέση πολλών στοχαστών από την εποχή των αρχαίων Ελλήνων μέχρι σήμερα για το θέμα της φοροδιαφυγής, συμπεραίνει ότι "η έλλειψη εμπιστοσύνης προς την ικανότητα αλλά και την επιθυμία και θέληση των προσώπων που διαχειρίζονται τα χρήματα του λαού επ' ονόματι και για το καλό του λαού, είναι ένα θέμα που πρέπει να διορθωθεί θεσπίζοντας θεσμικούς φραγμούς και ελέγχους στην ατομιστική και εγωιστική συμπεριφορά των κυβερνώντων. Μόνον εάν ελεγχθεί ή μειωθεί η εγωιστική συμπεριφορά των κυβερνώντων στην επιβολή και χρήση των δημοσίων εσόδων, είναι δυνατόν να αναμένεται βελτίωση της φορολογικής συνείδησης και συμπεριφοράς των πολιτών. Επίσης, επιβάλλεται, η ορθολογικότερη, με την έννοια της παροχής υπηρεσιών προς τους πολίτες, και οικονομικότερη χρησιμοποίηση των δημοσίων δαπανών καθώς και σμίκρυνση του δημοσίου χρέους. Η μείωση των δημοσίων δαπανών που μπορεί να λάβει χώραν με την μείωση κυρίως των καταναλωτικών δαπανών πολυτελείας μπορεί,

εκτός της οικονομικότερης χρήσης των πόρων, να οδηγήσει και σε βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών της χώρας μας. Γι' αυτό και η τάση για τιθάσευση του δημοσίου χρέους δια μέσου της μείωσης των δημοσίων δαπανών αντί της αύξησης των δημοσίων εσόδων από την φορολογία, θεωρούμε ως ενδεδειγμένη πολιτική και λαμβανομένης υπόψη της μείωσης των παραγωγικών κινήτρων και της αύξησης της φοροδιαφυγής που προκαλεί η αύξηση των φόρων" (σσ. 135-6).

Στο τελευταίο κεφάλαιο ο Καραγιάννης εξετάζει εάν η επιχειρηματικότητα στην οικονομία μας έχει κάτω από συνισταμένες και ορθές αποφάσεις και μέτρα οικονομικής πολιτικής ενισχυθεί ή αποδυναμωθεί και εάν έχει στραφεί σε κατευθύνσεις που δεν συνάδουν με την οικονομική ανάπτυξη. Στο πρώτο τμήμα αυτού του κεφαλαίου, στρέφει το διερευνητικό του ενδιαφέρον στην θεωρητική διάσταση και επίδραση επτά μεταβλητών που μπορεί άμεσα να ελέγξει και να κατευθύνει η οικονομική πολιτική μιάς οικονομίας ως ενισχυτικές της επιχειρηματικότητας. Στο επόμενο τμήμα, βασιζόμενος σε εμπειρικές εργασίες και διαπιστώσεις Ελλήνων οικονομολόγων, συμπεραίνει ότι "γίνεται φανερό η σε γενικές γραμμές περισσότερο αρνητική και λιγότερο θετική επίδραση" των οικονομικών μεταβλητών που ελέγχει το κράτος μας και οι οποίοι είναι σημαντικοί για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Επίσης, "φαίνεται ότι στην οικονομία μας κυρίως λόγω της οικονομικής πολιτικής που ακολουθήθηκε, δεν κατορθώθηκε να δημιουργηθεί ισχυρός παράγοντας που θα ευνοούσε και θα ανύψωνε τις επιχειρηματικές παραγωγικές και όχι παρασιτικές επιδιώξεις και δραστηριότητες κυρίως των νέων και επιδόξων επιχειρηματιών" (σ. 151). Γι' αυτό και ο συγγραφέας προβαίνει σε πέντε συστάσεις - προτάσεις οικονομικής πολιτικής που ενδείκνυται να υιοθετηθούν και να εφαρμοσθούν στην χώρα μας ώστε να ενδυναμωθεί η επιχειρηματικότητα. Ένας άλλος παράγοντας που θα μπορούσε εδώ να τονίσει ως ενισχυτικό της επιχειρηματικότητας είναι η προώθηση καινοτομικών και τεχνολογικών πρωτοβουλιών από μέρους των κρατικών φορέων, ενέργειες που θεωρούμε ότι μπορεί τα μέγιστα να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και των επιχειρηματικών καινοτομιών.

Το ανά χείρας βιβλίο είναι πολύ σημαντικό για την κριτική εκτίμηση, διερεύνηση και αξιολόγηση όχι μόνο της θεωρίας αλλά και της εφαρμοσμένης οικονομικής πολιτικής στην χώρα μας, γι' αυτό και θεωρώ ότι θα πρέπει να ελκύσει το ενδιαφέρον όχι μόνο των συναδέλφων και σπουδαστών των οικονομικών, αλλά και των πολιτικών και ενδιαφερομένων πολιτών μας.

Γιώργος Κορρές

Επίκ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ioannis Konsolas: *The Competitive Advantage of Greece*, Ashgate 2002

International competitiveness has been at the forefront of academic research for a long time. The question of why certain firms of certain industries based in particular countries are highly successful in international competition has troubled researchers but, despite the recent major advances in trade theory, a comprehensive model has not yet been produced. In the 1990s, Michael Porter (1990) has made a contribution to this

field of research, by following well-established theories and combining them with extensive empirical work, undertaken in ten industrialised nations. The resulting diamond framework captures a wide range of attributes that, according to Porter, explain the creation of competitive advantage. The aim of the diamond framework is to categorise the national influences on the competitiveness of industries, and industry segments, in its four sides and two outside forces. Thus a more comprehensive answer to the international competitiveness question can be provided, which includes the influence of factor conditions, domestic demand conditions, related and supporting industries, firms' strategies and structures and domestic rivalry. Government and chance are 'peripheral' influences to the competitive advantage of industries, based in a country, as they work through the other four determinants.

This ambitious undertaking by Porter has influenced the thinking of both business strategists and, especially, policy makers. The relative simplicity of the framework and the wide range of issues it addressed made it instantly appealing to government institutions all over the world. The prescriptions, however, suggested by Porter, are based on the premise that the diamond framework is, at least, an accurate taxonomy of the forces that shape competitive advantage and their creation processes. The framework has also received much criticism, from scholars from many different fields. Therefore, each part of the diamond needs to be examined and its implications assessed. Moreover, the entire framework requires further investigation, so that we can appraise the effect of the individual forces on each other.

The present study applies the diamond framework to the case of Greece. The purpose of this application is two-fold. Firstly, insights will be gained on the applicability of the framework in this particular case and the possible need for modifications. Secondly, the competitive industrial structure of Greece and certain sectors in particular will be studied in-depth, using Porter's methodology for identifying and studying competitive industries. The selection of Greece as a suitable candidate for an investigation of Porter's diamond framework was based on a variety of reasons.

Greece's level of development is slightly lower than that of most of the countries studied in Porter (1990). Nevertheless, Greece is a country where the framework must apply, since Porter does not claim that the framework only applies to highly developed nations, and includes countries like Korea and Singapore, the level of which is close to that of Greece. However, it is also a country where conditions are not ideal, at least compared with the nations forming the basis for the diamond, and where serious development deficiencies can provide certain interesting observations on the diamond framework and its applicability.

Greece also has some other features that make this application a worthwhile pursuit. The most important among them are the small size of the Greek market, the country's distance from many developed markets and the poor transportation links even with the closest ones. These peculiarities of the Greek case offer a great opportunity to explore the relevant issues, that have been the subject of much criticism directed at Porter's inadequate attention on the constraints they pose to the upgrading

of competitive advantage. Another important characteristic of Greece is the fact that it is a member of the European Union. Although Porter studied several EU countries (Germany, the U.K., Italy, Sweden and Denmark) he did not place great emphasis on the effects of EU integration on the process of creating and sustaining competitive advantage. In this study, however, the role of the European Union and the closer links of Greece with the other members, will be further explored.

The objectives of the present study will be achieved by a presentation of Porter's framework, its applications and the relevant criticisms, followed by an analysis of the Greek economic environment and the Greek trade data. Then five in-depth case studies of particular industries will be analysed, which will offer the necessary basis for reaching certain conclusions regarding the applicability of the diamond framework in the Greek case.

The fact that the diamond framework has not yet been applied, to this extent, to the case of Greece is part of the original contribution of this study. Moreover, although many applications of the framework have been made since its initial presentation, very few have concentrated on its critical evaluation. Another area to which this study aims to contribute, is in providing a case study of a non-competitive industry and examining whether the diamond forces are equally effective in explaining its lack of competitiveness.

The present study is divided into eight chapters. Chapter 1 summarises Porter's diamond framework and the competitive development of national economies as they are presented in *The Competitive Advantage of Nations*. Those applications of the framework, by Porter himself and by other researchers, that are relevant to the Greek case are also briefly described. Then, a review of the major criticism for the diamond framework and other related issues is combined with excerpts of Porter's views on these issues.

Chapter 2 focuses on the competitive advantage of Greek industries, within the context of the Greek economic environment. The evolution of Greece's economy is examined, using a historical perspective as well as a wealth of current data. The available literature on the competitiveness of Greek industries is then critically reviewed. In the final section of the chapter the structure of Greek industrial clusters is explored using Porter's methodology and Greek trade data for three particular points in time.

In chapters 3, 4, 5, 6 and 7 the five case studies are presented. The cement, rolled aluminium products, tourism, men's outerwear and dairy industries, that were selected for further research, provide a good understanding of the forces that shape competitive advantage. In all five chapters, the industry's products, processes and recent developments are presented, along with its current status in the European Union. Then the developments in Greece are given particular attention in order to achieve the main goal of each chapter, the identification of the sources of competitive advantage for the particular industry studied. In the summary of each individual chapter, an overview of the role of all the diamond determinants and their interactions is provided.

The final chapter, chapter 8, summarises the results for each diamond determinant as they are apparent from the case studies. Certain issues arise for the applicability of the diamond framework that are further investigated, along with the more general im-

plications of the Greek case. In addition to the conclusions on the diamond framework and Porter's approach, the last section focuses on the possible implications of this study for company strategies and future government policy in Greece.

Λ. Αθανασίου: *Το Κοινωνικοασφαλιστικό Σύστημα και η Αναπτυξιακή Διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις, Έκδοση ΚΕΠΕ, 2002*

Η γεννητικότητα του πληθυσμού των Ελλήνων - ο οποίος διαφέρει πια ουσιωδώς από τον πληθυσμό της Ελλάδας - είναι πολύ χαμηλή. Έτσι, στο μέλλον, ενώ οι νεοεισερχόμενοι, έλληνες την καταγωγή, στο εργατικό δυναμικό θα φθίνουν, ο αριθμός των συνταξιούχων θα μεγαλώνει. Θα μεγαλώνει διότι, αυτοί που θα βγουν σε σύνταξη στις προσεχείς 3 δεκαετίες γεννήθηκαν σε παλαιότερες εποχές, που η γεννητικότητα ήταν υψηλότερη, διότι συνταξιοδοτούμαστε σε συγκριτικά μικρότερη ηλικία απ' ό τι αλλού και διότι η μέση διάρκεια ζωής τείνει σε αύξηση. Με βάση τους πίνακες επιβίωσης, στις προσεχείς δεκαετίες ο αριθμός των ατόμων που ξεπερνούν την ηλικία των 100 ετών θα καταστεί σημαντικός.

Το κοινωνικοασφαλιστικό μας σύστημα είναι αναδιανεμητικό - δεν είναι κεφαλαιοποιητικό. Αυτό σημαίνει ότι οι συντάξεις των εκάστοτε συνταξιούχων πληρώνονται από τις εισφορές των εν ενεργεία. Με τον αριθμό των εν ενεργεία να φθίνει και τον αριθμό των συνταξιούχων να αυξάνει, το σύστημα οδηγείται σε οικονομική κρίση. Αυτό ήταν το συμπέρασμα όλων των αναλογιστικών μελετών που έγιναν (Σπράος, Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Ινστιτούτο Εργασίας και πιο πρόσφατα Άγγλοι Σύμβουλοι) και το οποίο οδήγησε στις προτάσεις Γιαννίτη, που τόση αναστάτωση προκάλεσαν το καλοκαίρι του 2001. Οι μελέτες αυτές στηρίχτηκαν κατά κύριο λόγο στα απογραφικά δεδομένα του 1991, σε περίοδο δηλ. όπου ο πληθυσμός της χώρας απαρτιζόταν στο σύνολό του σχεδόν από έλληνες την καταγωγή.

Το νόμισμα όμως έχει και άλλη όψη. Ο αριθμός των εν ενεργεία, των εργαζομένων δηλαδή στην ελληνική οικονομία στο μέλλον - και επομένως και η σχέση του προς τον αριθμό των συνταξιούχων - δεν προσδιορίζεται μόνο από τις δυνατότητες του πληθυσμού των ελλήνων την καταγωγή να δώσει εργατικό δυναμικό. Ο αριθμός των απασχολούμενων προσδιορίζεται από τις ανάγκες της οικονομίας και αν αυτός δεν μπορεί να βρεθεί από τον πληθυσμό των ελλήνων βρίσκεται από το εξωτερικό. Ήδη στη χώρα μας εργάζονται αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες αλλοδαποί.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται εκτιμήσεις για την πιθανή εξέλιξη της απασχόλησης στο μέλλον - στα προσεχή 30-40 χρόνια - με βάση εύλογες και αρκετά συντηρητικές υποθέσεις για τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης και παραδοχές για τον ρυθμό αύξησης της ακαθάριστης παραγωγικότητας της εργασίας, θεμελιωμένες στη διεθνή εμπειρία. Για την ίδια χρονική περίοδο γίνονται επίσης εκτιμήσεις για τις δυνατότητες του πληθυσμού των ελλήνων την καταγωγή να δώσει εργαζομένους καθώς και για την αναγκαία εισροή εργαζομένων από το εξωτερικό. Το συμπέρασμα είναι ότι χωρίς περαιτέρω πολύ μεγάλη αύξηση της εισροής μεταναστών, φαίνεται εφικτή η διατήρηση της σημερινής σχέσης μεταξύ του αριθμού των εργαζομένων και του αριθμού των συνταξιούχων. Η σχέση αυτή δεν είναι ότι καλλίτερο αλλά μπορεί να

περιορίσει σε μεγάλο βαθμό την έκταση του προβλήματος, έτσι όπως αυτή εμφανίζεται από τις αναλογιστικές μελέτες.

Η προσέγγιση του προβλήματος όχι από την άποψη του πληθυσμού των ελλήνων την καταγωγή αλλά από την άποψη του πληθυσμού της χώρας και της απασχόλησης στην ελληνική οικονομία στο μέλλον, δείχνει μεν ότι το πρόβλημα δεν θα είναι τόσο οξύ όσο εμφανίστηκε, αλλά δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει.

Ο κάθε ασφαλισμένος συνεισφέρει για 30-40 χρόνια και μετά αποκτά το δικαίωμα και αρχίζει να εισπράττει ως συνταξιούχος. Έτσι, για δεκαετίες, μέχρις ότου "ωριμάσει" το σύστημα και φθάσει να αντικρύζεται ο αριθμός των συνταξιούχων με τον αριθμό των ασφαλισμένων, επειδή είναι ακόμη περισσότεροι αυτοί που εισφέρουν και λιγότεροι εκείνοι που εισπράττουν, υπάρχει η ευχέρεια χαρακτηριστικών ρυθμίσεων διαφόρων ειδών. Και στο παρελθόν η ασφαλιστική νομοθεσία έγινε εργαλείο διανομής και αναδιανομής ασφαλιστικών δικαιωμάτων, η παρούσα αξία των οποίων, ως περιουσιακό στοιχείο, δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητη. Σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα μπορεί να ήταν μεγάλη. Καθώς ωριμάζει πια το σύστημα, η ευχέρεια αυτή εξαλείφεται και τα διογκούμενα προβλήματα είναι αποτέλεσμα και αυτού του γεγονότος.

Τα μεγάλα επίμαχα θέματα είναι η ηλικία συνταξιοδότησης και το λεγόμενο ποσοστό αναπλήρωσης δηλ. το ύψος της σύνταξης ως ποσοστό επί των εν ενεργεία αποδοχών.

Σε ό,τι έχει να κάνει με το ποσοστό αναπλήρωσης, ιδιαίτερα για τη μεγάλη μάζα των συνταξιούχων με τις χαμηλές ή μέτριες συντάξεις, το λαϊκό αίτημα για την διατήρηση των υψηλών ποσοστών δεν είναι αδικαιολόγητο. Οι συνταξιούχοι του απώτερου μέλλοντος θα ζουν σε μια αρκετά πλουσιότερη Ελλάδα από την σημερινή και η μεταφορά πόρων από την επομένη γενεά στη σημερινή, ιδιαίτερα αν πρόκειται για χαμηλές συντάξεις, έχει τη λογική της.

Σε ό,τι όμως έχει να κάνει με την ηλικία συνταξιοδότησης η στάση της κοινής γνώμης και η εμμονή να μην αυξηθούν τα όρια ηλικίας στερείται λογικής. Είναι ασυμβίβαστο, από τη μια να επιλέγουμε, οι έλληνες, να κάνουμε πολύ λίγα παιδιά και από την άλλη να θέλουμε να σταματήσουμε να εργαζόμαστε ενώ ακόμη είμαστε υγιείς και ακμαίοι και, περισσότεροι από εμάς σε σύγκριση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες χαμηλής γεννητικότητας, να μην συμμετέχουμε στο εργατικό δυναμικό. Όλα αυτά μαζί δεν είναι εφικτά. Για να βρεθούν τα χρήματα να συνταξιοδοτηθούμε με αυτούς τους όρους, τα παιδιά μας, που είναι τόσο λίγα, πρέπει να καταβάλλουν εξοντωτικές εισφορές. Είναι λογικό τόσοι πολλοί από εμάς να πασχίζουμε για τα παιδιά μας και να προσπαθούμε να τους αφήσουμε περιουσία και από την άλλη να σωρεύουμε βάρη γι' αυτά με κοινωνικοασφαλιστικές ρυθμίσεις που δεν είναι βιώσιμες;

Αν αυτό ενδιαφέρει, η απαίτηση ενός ατόμου που είναι ακόμη υγιές και ακμαίο να μην εργάζεται και να εισπράττει σύνταξη δεν βρίσκει αντίκρουσμα σε κανένα από τα καταξιωμένα συστήματα ιδεών. Ο σοσιαλισμός και ο χριστιανισμός προτάσσουν το χρέος του ατόμου να είναι κοινωνικά χρήσιμο και να προσφέρει, ενώ ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός δεν αναγνωρίζει δικαιώματα που δεν θεμελιώνονται στην παραγωγική συνεισφορά.

Αν το σύστημά μας ήταν κεφαλαιοποιητικό, αν δηλ. ο καθένας εισέπραττε σύνταξη ανάλογη με την οικονομική απόδοση του κεφαλαίου που σωρεύτηκε από τις εισφορές του, τότε θα μπορούσε να κάνει τις επιλογές του. Αν ήθελε να συνταξιοδοτηθεί νωρίτερα θα πλήρωνε αυξημένες εισφορές όσο θα εργαζόταν. Με το αναδιανεμητικό όμως σύστημα, το κόστος των συνταξιοδοτικών απαιτήσεων των μεν καλούνται να πληρώσουν οι δε, δηλ. τα παιδιά μας.

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ, Κοινωνιολογική Επιθεώρηση της Νέας Ελλάδας, Αφιέρωμα στους Έλληνες Ιστορικούς της Οικονομίας, Τεύχος 33, Φθινόπωρο 2001, 14ος χρόνος, Β' περίοδος, εκδ. Παπαζήσης (Αφιερωματικό Τεύχος) (σ.σ. 23-139)

Το αφιερωματικό τεύχος του έγκριτου περιοδικού "Νέα Κοινωνιολογία" - το οποίο πρέπει να σημειωθεί ότι εκδίδεται ανελλιπώς από το 1988, υπό την διεύθυνση του Διδάκτορος του Πανεπιστημίου Γενεύης, πολιτειολόγου Μελετίου Η. Μελετοπούλου - πραγματεύεται τους Έλληνες οικονομολόγους - ιστορικούς της Οικονομίας. Την ευθύνη του αφιερώματος είχαν ο Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Πειραιώς Λάζαρος Θ. Χουμανίδης, Καθηγητής της Οικονομικής Ιστορίας και των Οικονομικών Θεωριών και ο Διδάκτωρ Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Φραγκφούρτης Χρήστος Π. Μπαλόγλου.

Στο τεύχος αυτό παρουσιάζεται ο βίος, η προσωπικότητα και το συγγραφικό έργο έξι επιφανών οικονομολόγων, οι οποίοι ως ακαδημαϊκοί διδάσκαλοι δίδαξαν και το κυριότερο, συνέβαλαν στην ανάδειξη και την πρόοδο του κλάδου αυτού της Οικονομικής Επιστήμης στην Ελλάδα. Οι πρωτεργάτες αυτοί οικονομολόγοι - ιστορικοί της Οικονομίας είναι οι: Ανδρέας Ανδρεάδης, Αλέξανδρος Διομήδης, Δημήτριος Καλιτσουνάκης, Αριστοτέλης Σίδερης, Δημοσθένης Στεφανίδης, Π. Β. Δερτιλής.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της συγγραφής είναι ότι κατά την πραγμάτευση του βίου και του συγγραφικού έργου των προαναφερομένων ακαδημαϊκών διδασκάλων, οι συγγραφείς του αφιερώματος αυτού, αποδίδουν τον απαιτούμενο σεβασμό, υπογραμμίζοντας με κρίσεις για το έργο του καθενός, την συνεισφορά εκάστου. Παράλληλα, στο τέλος του κάθε άρθρου παρατίθενται αποσπάσματα από το έργο τους που είναι αντιπροσωπευτικό της συνεισφοράς τους στην Ιστορία του Οικονομικού Βίου και των Οικονομικών Θεωριών.

Μια τέτοια αξιολογική προσπάθεια, φωτεινό ορόσημο για τους συγχρόνους οικονομολόγους - τεχνοκράτες, που πολλές φορές δεν αποδίδουν τον απαιτούμενο σεβασμό προς την Ιστορία, έστω και αν αυτή είναι *magister vitae*, σύμφωνα με τον επιτυχημένο χαρακτηρισμό του Κικέρωνος, επιχειρείται για πρώτη φορά στη χώρα μας και αξίζουν συγχαρητήρια στους συγγραφείς, αλλά και στον εκδότη για την φροντισμένη και άρτια αυτή έκδοση.

Δρ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α. ΙΘΑΚΗΣΙΟΣ
Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης

Θεόφιλου Τερροβίτη: Απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών: Επιπτώσεις στην Απασχόληση τον Κλάδο (Εκθέσεις Νο 38), Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Στο διάστημα της τελευταίας εικοσαετίας η δομή και ο τρόπος λειτουργίας της αγοράς των τηλεπικοινωνιών έχει αλλάξει ριζικά. Από το μονοπώλιο του ενός, κατά κανόνα κρατικού, Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών, φθάσαμε στην πλήρη, τουλάχιστον σε θεσμικό επίπεδο, απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών. Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με εκείνες που σημειώθηκαν στον ευρύτερο κλάδο των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών, επηρέασαν κατά τρόπον καίριο τόσο τα μεγέθη που χαρακτηρίζουν τον ίδιο τον κλάδο τηλεπικοινωνιών όσο και τα συνολικά μακροοικονομικά μεγέθη.

Στην εργασία αυτή -που ουσιαστικά αποτελεί την πρώτη φάση μιάς ευρύτερης μελέτης για τις τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών-, η προσπάθεια εστιάζεται στα ελληνικά δεδομένα. Εστιάζεται ειδικότερα στην εκτίμηση και αξιολόγηση των εξελίξεων που σημειώθηκαν στο μέγεθος και τη δομή της απασχόλησης του κλάδου των τηλεπικοινωνιών, στην περίοδο 1992-2000.

Η έλλειψη μελετών στο συγκεκριμένο θέμα, καθιστά την εργασία αυτή ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα όχι μόνο για τις εκτιμήσεις αλλά και για τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει για την απασχόληση στον κλάδο.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, ο αριθμός των απασχολούμενων στον κλάδο, στην περίοδο 1992-2000, αυξήθηκε κατά 20%. Αν και σε σύγκριση με τους ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς με τους οποίους αυξήθηκαν τόσο ο αριθμός των επιχειρήσεων όσο και όλα σχεδόν τα άλλα μεγέθη που χαρακτηρίζουν τον κλάδο των τηλεπικοινωνιών, η αύξηση στην απασχόληση μπορεί να μην ήταν θεαματική, ήταν όμως σχεδόν τετραπλάσια από την αντίστοιχη αύξηση της συνολικής απασχόλησης. Από αυτή την άποψη οι τηλεπικοινωνίες ήταν από τους κλάδους που συνέβαλαν -με υψηλότερο από τον μέσον όρο ρυθμό- στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

Βέβαια, από την σκοπιά της συμβολής του κλάδου στη συνολική απασχόληση, το συμπέρασμα είναι ότι, οι τηλεπικοινωνίες είναι -και μάλλον θα παραμείνουν- ένας μικρός οικονομικός κλάδος. Σε αντίθεση με τη συμβολή του στα άλλα μακροοικονομικά μεγέθη, στην απασχόληση δεν αναμένεται να ξεπεράσει το 1% της συνολικής απασχόλησης. Το συμπέρασμα αυτό βασίζεται στη διαπίστωση ότι η παραγωγική διαδικασία των τηλεπικοινωνιών όχι μόνον είναι εντάσεως κεφαλαίου, αλλά και ότι με τις εξελίξεις που σημειώνονται στην τεχνολογία του ευρύτερου τομέα των Τεχνολογιών της Πληροφορίας των Επικοινωνιών, θα γίνεται ολοένα και εντατικότερη.